

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра астрономії та космічної інформатики

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-
педагогічної роботи

“ _____ ” _____ 2021 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Інформатика, програмування та математичне моделювання

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ бакалаврський _____
галузь знань _____ 04. Природничі науки _____
(шифр і назва)
спеціальність _____ 104. Фізика та астрономія _____
(шифр і назва)
освітня програма _____ астрономія _____
(шифр і назва)
спеціалізація _____ астрономія _____
(шифр і назва)
вид дисципліни _____ обов'язкова _____
(обов'язкова / за вибором)
факультет _____ фізичний _____

2021 / 2022 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету (інституту, центру)

“ 31 ” _____ серпня _____ 2021_ року, протокол № 7

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: (вказати авторів, їхні наукові ступені, вчені звання та посади)
Ахметов В. С., канд. фіз.-мат наук, провід. наук. співробітник НДІ астрономії, доцент
кафедри астрономії та космічної інформатики

Програму схвалено на засіданні кафедри астрономії та космічної інформатики

Протокол від “ 5 ” _____ липня _____ 2021 року № 12

Завідувач кафедри астрономії та космічної інформатики

_____ Шкуратов Ю. Г.
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією
фізичного факультету
 _____
 назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “ 31 ” _____ серпня _____ 2021_ року № 1

Голова методичної комісії фізичного факультету _____

_____ Макаровський М. О.
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “**Інформатика, програмування та математичне моделювання**” складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

_____бакалавра_____

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності (напрямку) _____104 фізика та астрономія_____

освітня програма _____астрономія_____

спеціалізації _____астрономія_____

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни є придбання студентами вміння застосовувати методи обчислюваної математики при рішенні фізичних та астрономічних задач.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

- а) ознайомлення студентів з основами програмування на мові С та С++;
- б) навчання математичних та числових методів в комп’ютерній арифметиці.
- в) ознайомлення з сучасними проблемами математичного моделювання фізичних та астрономічних задач

1.3. Кількість кредитів: 6

1.4. Загальна кількість годин: 180

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й та 2-й	-й
Семестр	
2-й та 3-й	-й
Лекції	
64 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
год.	год.
Лабораторні заняття	
64 год.	год.
Самостійна робота	
52 год.	год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання

- а) уміти розв'язувати наукові завдання з використанням ЕОМ;
- б) створювати програмне забезпечення використовуючи сучасні методи програмування;
- в) розв'язувати лінійні або трансцендентні рівняння та системи рівнянь;
- г) інтерполювати та апроксимувати функції різними методами;
- д) численно знаходити похідні та визначені інтеграли;
- е) розв'язувати диференціальні та інтегральні рівняння;
- є) вміти використовувати сучасні математичні методи аналізу та обробки багатовимірних масивів даних;
- ж) створювати програмне забезпечення використовуючи числові методи комп'ютерної арифметики;
- з) вміти орієнтуватись в сучасних мовах програмування та вдосконалювати вже створені програмні алгоритми;

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Алгоритмізація та програмування як спосіб моделювання явищ природи та суспільства.

Тема 1. Інформатика і сучасні інформаційні технології.

Зміст: Предмет, цілі та проблеми інформаційних технологій. Архітектура та загальні принципи роботи ЕОМ. Ієрархія програмних засобів (ПЗ): операційні системи, системне та прикладне ПЗ.

Тема 2. Моделювання явищ природи та суспільства.

Зміст: Моделювання явищ природи та суспільства як метод наукового пізнання. Поняття алгоритму, види алгоритмів. Опис алгоритмів на мовах програмування ЕОМ. Процедурне та об'єктно-орієнтоване програмування (ООП). Сучасні технології програмування.

Розділ 2. Основи мови програмування C++.

Тема 3. Структура програми.

Зміст: Синтаксис мови програмування C++. Константи. Змінні. Оператори. Алгебраїчні та логічні дії. Процедури та функції. Правила оформлення текстів програм.

Тема 4. Лінійні, гіллясті та циклічні програми.

Зміст: Умовний оператор *if else*. Цикл з передумовою *while* та після умовою *do while*. Оператори керування циклами *break* та *continue*. Циклічні програми з заздалегідь відомим та невідомим числом повторення. Оператор виходу з процедури або функції *return* та переривання програми *break*.

Тема 5. Масиви. Одновимірні, двовимірні та багатовимірні масиви.

Зміст: Операції над масивами та елементами. Алгебраїчні операції над векторами та матрицями. Пошук елементів масиву за значеннями. Сортування масивів.

Розділ 3. Об'єктно-орієнтоване програмування на мові C++.

Тема 6. Основні концепції об'єктно-орієнтоване програмування.

Зміст: Концепції ООП як найбільш адекватна парадигма моделювання явищ природи та суспільства. Інкапсуляція, наслідування, поліморфізм. Класи та об'єкти. Поля, методи, властивості.

Тема 7. Організація програм у стилі ООП.

Зміст: Застосування наслідування та поліморфізму. Віртуальні методи. Ієрархія класів. Простір імен. Елементи комп'ютерної графіки. Побудування найпростіших графіків та зображень.

Розділ 4. Базові чисельні методи.

Тема 8. Методи чисельного вирішення рівнянь.

Зміст: Методи розв'язку рівнянь з однією невідомою. Швидкість збіжності методу. Похибка методу. Метод перебору. Метод половинного поділу. Метод дотичних (Ньютона) та його модифікації. Метод хорд. Комбіновані методи (алгоритм ZEROIN).

Тема 9. Методи вирішення систем лінійних алгебраїчних рівнянь.

Зміст: Метод Крамера, метод Гауса, метод Джордано-Гауса. Метод уточнення розв'язку. Задача обернення матриць. Розріджені системи рівнянь. Метод прогонки для три діагональних систем рівнянь. Оцінка похибок.

Тема 10. Чисельне диференціювання та інтегрування.

Зміст: Чисельні методи диференціювання. Некоректність операцій чисельного диференціювання. Чисельні методи обчислення визначених інтегралів. Метод прямокутників. Метод трапецій. Метод парабол (Сімпсона). Оцінка похибок.

Тема 11. Методи інтерполяцій та апроксимацій функцій.

Зміст: Лінійна інтерполяція. Інтерполяція Лагранжа. Інтерполяція Ньютона. Інтерполяція кубічним сплайном. Постановка задачі апроксимації. Метричні, нормовані, евклідові простори. Критерій "найкращого наближення" функції. Апроксимація методом найменших квадратів у класі поліномів для функцій дискретної та неперервної змінної.

Розділ 5. Чисельні методи обробки експериментальних даних.

Тема 12. Чисельні методи рішень диференціальних та інтегральних рівнянь.

Зміст: Задача Коши. Метод Ейлера. Методи Рунге-Кутта. Багатокрокові методи. Метод Адамса та Мілна. Система диференціальних рівнянь.

Тема 13. Згладжування та фільтрації експериментальних даних.

Зміст: Згладжування експериментальних даних вікном, що плаває, медіанним та середнім-арифметичним значенням.

Тема 14. Пошук екстремуму багатовимірної функції

Зміст: Пошук мінімуму багатовимірної функції методом перебору, методом градієнтного спуску (Хука-Дживса). Сімплекс-метод, модифікований сімплекс-метод (метод Нелдера-Міда).

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	-	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ I. Алгоритмізація та програмування як спосіб моделювання явищ природи та суспільства.												
Тема 1.	7	4	-	-	-	3						
Тема 2.	7	4	-	-	-	3						
Разом за розділом I	14	8	-	-	-	6						
Розділ II. Основи мови програмування C++.												
Тема 3.	16	6	-	4	-	6						
Тема 4.	20	6	-	8	-	6						
Тема 5.	18	4	-	8	-	6						
Разом за розділом II	54	16	-	20	-	18						
Розділ III. Об'єктно-орієнтоване програмування на мові C++.												
Тема 6.	9	4	-	2	-	3						
Тема 7.	9	2	-	4	-	3						

Разом за розділом III	18	6	-	6	-	6						
Розділ IV. Базові чисельні методи.												
Тема 8.	11	4	-	4	-	3						
Тема 9.	13	6	-	4	-	3						
Тема 10.	13	6	-	4	-	3						
Тема 11.	15	6	-	6	-	3						
Разом за розділом IV	52	22	-	18	-	12						
Розділ V. Чисельні методи обробки експериментальних даних.												
Тема 12.	13	4	-	6	-	3						
Тема 13.	13	4	-	6	-	3						
Тема 14.	16	4	-	8	-	4						
Разом за розділом V	42	12	-	20	-	10						
Усього годин	180	64		64		52						

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Правила техніки безпеки під час праці з персональним комп'ютером: безпека оператора, безпека апаратури та безпека інформації.	1
2	Знайомство з операційною системою Linux. Створення нового проекту, запис на диск, відкриття проекту в середовищі Eclipse. Створення та редагування найпростішої програми. Компіляція та запуск програми. Налаштування програм.	4
3	Розробка лінійної програми. Розробка програми з процедурами та функціями. Розробка програми з умовами. Програма вирішення коренів квадратного рівняння. Програма обчислення поверхні та об'єму циліндра. Розробка програми обчислення факторіалу.	8
4	Програми з масивами. Розробка процедур введення масиву з клавіатури та текстового файлу. Розробка процедури виведення масиву в текстовий файл. Розробка програм сортування масивів.	8
5	Розробка програми додавання, віднімання матриць, знаходження скалярного добутку векторів. Добуток та обернена матриця.	6
6	Робота з бінарними файлами. Робота з FITS зображеннями.	6
7	Розробка програм вирішення рівнянь методом перебору, половинного ділення, методом хорд, методом Ньютона. Оцінка точності та швидкості обчислень.	4
8	Розробка програм вирішення систем лінійних алгебраїчних рівнянь методом Гауса, Крамера та методом Джордано-Гауса.	6
9	Знаходження похідної. Написання програми для обчислення визначеного інтегралу методом прямокутників, трапецій та Сімпсона.	4
10	Розробка програм для лінійної інтерполяції, інтерполяції Лагранжа та інтерполяція Ньютона. Інтерполяція кубічним сплайном.	6
11	Задача Коши. Метод Ейлера. Розробка програми розв'язання	6

	диференційних рівнянь методом Рунге-Кутта.	
12	Розробка програми для пошуку мінімуму багатовимірної функції методом перебору, методом Хука-Дживса.	5
	Разом	64

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Введення та виведення значень у консольному режимі. Складений оператор. Операторні дужки. Відношення, логічні вирази, оператори порівняння.	4
2	Читання (запис) масивів з(в) текстовий або бінарний файл. Приймання аргументів програми з командної строки.	4
3	Строка (string) як масив символів. Операції над строками. Структури (struct) як тип даних. Доступ до полів структури. Типи, що задаються користувачем.	2
4	Написання програми для роботи з бінарними файлами астрономічних каталогів.	4
5	Методи розв'язку рівнянь з однією невідомою. Швидкість збіжності методу. Похибка методу. Комбіновані методи.	6
6	Вирішення систем лінійних алгебраїчних рівнянь: метод Джордано-Гауса. Метод уточнення розв'язку. Метод прогонки для три діагональних систем рівнянь.	6
7	Некоректність операцій чисельного диференціювання. Чисельні методи обчислення визначених інтегралів. Оцінка похибок.	4
8	Постановка задачі апроксимації. Метричні, нормовані, евклідові простори. Критерій "найкращого наближення" функції. Апроксимація методом найменших квадратів у класі поліномів для функцій дискретної та неперервної змінної.	6
9	Багатокрокові методи рішення диференційних рівнянь. Метод Адамса та Мілна. Система диференційних рівнянь. Використання квадратурних формул для рішення інтегральних рівнянь (Метод сіток). Метод вироджених ядер.	6
10	Методи сортування та пошуку даних в масиві. Сортування «бульбашкове», Шелла, включенням та швидке сортування. Послідовний та бінарний пошук даних.	5
11	Знаходження екстремуму функції в заданому інтервалі значень методом градієнтного спуску з постійним або з автоматичною зміною кроку.	5
	Разом	52

6. Індивідуальні завдання

7. Методи контролю

Поточне тестування на лекціях, контрольні за розділами, екзамен.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання																	Екзамен (залікова робота)	Сума	
Розділ 1		Розділ 2			Розділ 3			Розділ 4				Розділ 5			Контроль на робота, передбачене на навчальним планом				Індивідуальне завдання
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	1	2				100
2	3	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	10	10		60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Лафоре Р. Объектно-ориентированное программирование в С++. ПИТЕР, 2004.
2. Культин Н. С/С++ в задачах и примерах. Санкт-Петербург, 2005
3. Литвиненко Н. А. - Технология программирования на С++.
4. Стефан Р. Дэвис - С++ Для чайников.
5. Керниган, Ричи. Язык С.
6. Бьерн Страустрап. Введение в язык Си++
7. Н. С. Бахвалов, Численные методы, I, М., Наука, 1975.
8. Р. В. Хемминг, Численные методы, М., Наука, 1972.
9. Дж. Ортега, У. Пул, Введение в численные методы решения дифференциальных уравнений, М., Наука, 1986.
10. Дж. Форсайт, М. Малькольм, К. Моулер, Машинные методы вычислений, М., "Мир", 1980.
11. Д. Каханер, К. Моулер, С. Нэш, Численные методы и программное обеспечение, М., "Мир", 1998.
12. Д. Поттер, Вычислительные методы в физике, М., Мир, 1975.

Допоміжна література

1. Дейкстра. Дисципліна програмування.
2. Дональд Кнут. Искусство програмування.
3. А.Филд, П.Харрисон. Функциональное программирование.
4. Н.В. Копченкова, И.А. Марон «Вычислительная математика в примерах и задачах», 1972.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. <https://www.visualstudio.com/> - сайт для розробки Visual Studio
2. <https://msdn.microsoft.com/> - інформаційний сайт для розробки ПО в Visual Studio.
3. <https://eclipse.org/> - вільне середовище для розробки модульних крос-платформеного ПО.
4. <http://astrodata.univer.kharkov.ua/astrometry/akhmetov/C/> - презентації лекцій, текстові, бінарні файли даних для самостійної роботи.
5. <https://gmplib.org/> - бібліотека великих чисел.
6. <http://astrodata.univer.kharkov.ua/astrometry/db/> - база даних астрономічних каталогів НДІ астрономії ХНУ.
7. <http://cdsarc.u-strasbg.fr/viz-bin/Cat?> – страцбурська база даних астрономічних каталогів.